

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет
внутрішніх справ

В. О. СЕРЬОГІН

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
УКРАЇНИ**

Навчальний посібник

Харків 2010

УДК 342(477)(075.8)
ББК 67.9(4УКР)300я73
С 32

Рецензенти:

В. П. Колісник – доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права України Національної
юридичної академії України імені Ярослава Мудрого;

О. В. Марцеляк – доктор юридичних наук, професор,
начальник навчально-наукового інституту підготовки фахівців міліції
громадської безпеки Харківського національного університету
внутрішніх справ

Затверджено Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ,
протокол № 10 від 26.12.2008

Серьогін В. О.

С 32 Конституційне право України : навч. посіб. / В. О. Серьогін ;
МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС,
2010. – 368 с.

ISBN

У навчальному посібнику систематично викладені всі теми за
вузівською програмою навчальної дисципліни «Конституційне право
України». Розглядаються предмет, метод і система конституційного
права України як провідної галузі національної системи права,
розкривається зміст основних інститутів даної галузі. Акцентується
увага на ролі органів внутрішніх справ у державному механізмі Украї-
ни та в забезпеченні конституційних прав і свобод громадян.

Для курсантів, студентів, ад'юнктів, аспірантів і викладачів
юридичних вузів і факультетів.

УДК 342(477)(075.8)
ББК 67.9(4УКР)300я73

ISBN

© Серьогін В. О., 2010
© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2010

Зміст

ПЕРЕДМОВА.....9

РОЗДІЛ I. Конституційне право України як галузь права, наука і навчальна дисципліна

Глава 1. Конституційне право України як провідна галузь національної системи права

- §1. Поняття, предмет і система конституційного права як галузі права 11
- §2. Метод конституційно-правового регулювання..... 14
- §3. Конституційно-правові відносини: поняття, особливості, види 17
- §4. Конституційно-правові норми: поняття, особливості, види..... 19
- §5. Джерела конституційного права України як галузі права..... 21

Глава 2. Конституційне право України як галузева юридична наука та навчальна дисципліна

- §1. Поняття і предмет науки конституційного права України ... 23
- §2. Завдання і функції науки конституційного права України ... 25
- §3. Методологія науки конституційного права України 26
- §4. Актуальні проблеми науки конституційного права України на сучасному етапі 28
- §5. Конституційне право України як навчальна дисципліна 29
- Контрольні питання до розділу I 31

РОЗДІЛ II. Конституція та конституційний лад України

Глава 1. Конституція України як Основний Закон суспільства і держави

- §1. Поняття, сутність та види конституцій..... 32
- §2. Юридичні властивості Конституції України 37
- §3. Функції конституції..... 39
- §4. Історія українського конституціоналізму. Новітній конституційний процес в Україні 41
- §5. Юридична характеристика чинної Конституції України. Конституційна реформа в Україні 46

Глава 2. Засади конституційного ладу України

- §1. Поняття конституційного ладу і його співвідношення із суспільним ладом 48
- §2. Засади конституційного ладу: поняття та ознаки 51

§3. Система і зміст принципів, що становлять засади конституційного ладу України	53
<i>Глава 3. Конституційно-правове закріплення державних символів України</i>	
§1. Поняття, види і функції державних символів	60
§2. Державний Прапор України: опис та порядок використання	62
§3. Державний Герб України: опис та порядок використання ...	63
§4. Державний Гімн України: опис та порядок використання ...	65
<i>Глава 4. Конституційно-правова відповідальність</i>	
§1. Поняття конституційно-правової відповідальності. Негативна і позитивна конституційно-правова відповідальність ...	68
§2. Конституційно-правові делікти	69
§3. Конституційно-правові санкції	73
Контрольні питання до розділу II	76

РОЗДІЛ III. Основи правового статусу особи в Україні

Глава 1. Громадянство України

§1. Поняття, ознаки та принципи громадянства України.....	77
§2. Належність до громадянства України. Документи, що підтверджують громадянство України	79
§3. Набуття громадянства України	81
§4. Припинення громадянства України	83
§5. Система органів, що беруть участь у вирішенні питань громадянства України	84

Глава 2. Конституційно-правовий статус громадян України

§1. Поняття основ правового статусу особи та його елементи... 87	87
§2. Принципи правового статусу особи в Україні	90
§3. Основні (конституційні) права і свободи громадян України	91
§4. Основні (конституційні) обов'язки громадян України... 97	97
§5. Гарантії реалізації конституційних прав і свобод в Україні	98

Глава 3. Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні

§1. Загальна характеристика правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні	103
§2. Конституційні права, свободи й обов'язки іноземців та осіб без громадянства	107
§3. Правовий статус біженців в Україні	111

Глава 4. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні

- §1. Національно-етнічний чинник у конституційному праві України. Титульна нація і національні меншини в Україні 113
- §2. Права та обов'язки національних меншин в Україні. Поняття та зміст національно-культурної автономії..... 117
- §3. Механізм реалізації прав національностей в Україні... 121
- §4. Правовий статус мов в Україні 123

Глава 5. Органи внутрішніх справ у механізмі забезпечення конституційних прав і свобод громадян України

- §1. Завдання та функції органів внутрішніх справ щодо забезпечення основних прав і свобод громадян 129
- §2. Форми та методи діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення основних прав і свобод громадян 132
- §3. Дотримання органами внутрішніх справ міжнародних стандартів щодо юридичного забезпечення основних прав і свобод громадян..... 136
- Контрольні питання до розділу III..... 138

РОЗДІЛ IV. Основи правового статусу інститутів громадянського суспільства в Україні

Глава 1. Конституційно-правовий статус громадських формувань в Україні

- §1. Право на об'єднання в Україні та форми його реалізації. Види громадських формувань, загальна характеристика їх правового статусу..... 139
- §2. Конституційно-правовий статус політичних партій в Україні 143
- §3. Конституційно-правовий статус громадських організацій в Україні. 147
- §4. Конституційно-правовий статус релігійних організацій в Україні... 150
- §5. Конституційно-правовий статус професійних спілок в Україні..... 156

Глава 2. Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні

- §1. Конституційні засади правового регулювання інформаційних відносин в Україні 160
- §2. Інформаційний суверенітет та інформаційна політика України... 163
- §3. Інформаційна діяльність в Україні, її основні напрями та види... 165
- §4. Галузі, види інформації та режим доступу до неї..... 165
- §5. Загальні засади правового статусу засобів масової інформації в Україні..... 169

§6. Конституційно-правовий статус друкованих засобів масової інформації в Україні	174
§7. Конституційно-правовий статус аудіовізуальних засобів масової інформації в Україні	177
§8. Правовий статус редакції та журналіста.....	182
Контрольні питання до розділу IV.....	185

РОЗДІЛ V. Форми безпосередньої демократії в Україні

Глава 1. Референдне право України

§1. Поняття, види і соціальна роль референдумів	186
§2. Предмет референдуму в Україні	188
§3. Порядок підготовки і проведення референдуму, його основні стадії.....	190
§4. Юридичні наслідки проведення референдуму	195

Глава 2. Виборче право України

§1. Поняття та види виборів, їх соціальна функція	196
§2. Об'єктивне й суб'єктивне виборче право в Україні	198
§3. Виборча система України.....	201
§4. Виборчий процес в Україні: поняття та стадії.....	203
§5. Система та порядок формування виборчих комісій в Україні.	205
§6. Функції, компетенція та порядок роботи виборчих комісій в Україні	209
Контрольні питання до розділу V	216

РОЗДІЛ VI. Форма правління в Україні

Глава 1. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України

§1. Місце Верховної Ради України в системі органів державної влади	217
§2. Порядок формування Верховної Ради України	219
§3. Функції та компетенція Верховної Ради України.....	223
§4. Структура Верховної Ради України та правовий статус її органів.....	228
§5. Порядок роботи Верховної Ради України.....	237
§6. Законодавчий процес в Україні та його стадії	242
§7. Конституційно-правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	245

Глава 2. Конституційно-правовий статус народних депутатів України

§1. Загальна характеристика конституційно-правового статусу народного депутата України.....	247
§2. Права та обов'язки народного депутата України	249
§3. Гарантії діяльності народного депутата України	253

Глава 3. Конституційно-правовий статус Президента України

- §1. Місце та роль Президента України в конституційній системі органів державної влади 258
- §2. Порядок обрання Президента України та припинення його повноважень..... 259
- §3. Функції та компетенція Президента України 264
- §4. Гарантії діяльності Президента України..... 272

Глава 4. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України

- §1. Місце та роль Кабінету Міністрів України у механізмі державної влади 275
- §2. Склад і порядок формування Кабінету Міністрів України 278
- §3. Повноваження Кабінету Міністрів України та підстави припинення його діяльності..... 281
- §4. Організація роботи Кабінету Міністрів України 283
- §5. Акти Кабінету Міністрів України 285

Глава 5. Конституційно-правовий статус органів судової влади в Україні

- §1. Поняття, ознаки та функції судової влади 287
- §2. Основні засади правосуддя в Україні 289
- §3. Система судів загальної юрисдикції 290
- §4. Конституційно-правовий статус суддів 293
- §5. Вища рада юстиції України: порядок формування, склад, основні функції і повноваження 296

Глава 6. Конституційний контроль в Україні

- §1. Конституційний Суд України, його склад та порядок формування 297
- §2. Функції та повноваження Конституційного Суду України..... 299
- §3. Форми звернення до Конституційного Суду України. Рішення та висновки Конституційного Суду України 300
- Контрольні питання до розділу VI..... 302

РОЗДІЛ VII. Територіальна організація влади в Україні

Глава 1. Територіальний устрій України

- §1. Форма державного устрою України..... 303
- §2. Поняття та система адміністративно-територіального устрою України 305
- §3. Конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим .. 306

§4. Столиця України – місто-герой Київ: особливості політико-правового статусу	312
<i>Глава 2. Конституційно-правовий статус центральних і місцевих органів виконавчої влади в Україні</i>	
§1. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади: система, порядок формування	316
§2. Місцеві органи виконавчої влади, їх конституційно-правовий статус.....	319
<i>Глава 3. Конституційно-правовий статус органів влади Автономної Республіки Крим</i>	
§1. Конституційно-правовий статус Верховної Ради Автономної Республіки Крим.....	322
§2. Правовий статус виконавчої влади в Автономній Республіці Крим	
<i>Глава 4. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні</i>	
§1. Поняття та принципи місцевого самоврядування в Україні....	328
§2. Система місцевого самоврядування в Україні.....	332
§3. Конституційно-правовий статус представницьких органів місцевого самоврядування, їх органів та посадових осіб.....	335
§4. Конституційно-правовий статус депутатів місцевих рад.....	344
§5. Конституційно-правовий статус виконавчих органів місцевого самоврядування	348
§6. Конституційно-правовий статус органів самоорганізації населення.....	351
§7. Гарантії місцевого самоврядування в Україні	354
Контрольні питання до розділу VII	359
Перелік рекомендованих першоджерел	
I. Нормативно-правові акти	360
II. Навчальна та науково-монографічна література.....	364

ПЕРЕДМОВА

Навчальний курс «Конституційне право України» – одна з нормативних дисциплін, що вивчається в усіх вищих юридичних навчальних закладах та відповідних факультетах. Завдання цього курсу полягає в тому, щоб ознайомити студентів, курсантів, слухачів з основами конституційного права України, навчити їх самостійно користуватись конституційно-правовими актами, розуміти роль і значення конституційних термінів та інститутів, вміло застосовувати норми даної галузі у власній політико-правовій практиці.

У системі юридичної освіти цей курс посідає важливе місце. Конституційне право України є першою навчальною дисципліною, що відкриває вивчення галузевих юридичних наук; слугує основою для засвоєння всіх інших галузей як національного, так і міжнародного права.

Предметом конституційного права України як базової навчальної дисципліни є національна політико-правова (конституційно-правова, державно-правова) система, тобто система політико-правових явищ, до якої належать: політико-правові відносини та правові норми, що їх регулюють, політико-правові теорії та політико-правова практика України. Ця система вивчається як в аналітичному, так і в синтетичному плані.

У межах даного навчального курсу вивчаються процеси формування, еволюції та реального функціонування політико-правових явищ, інститутів і норм вітчизняного конституційного права. Опанувавши цю дисципліну, курсанти, студенти та слухачі повинні знати зміст основних інститутів конституційного права України, вміти їх аналізувати в історичному та порівняльному плані, отримати всебічну картину конституційного ладу нашої країни і водночас розуміти ті нормативні положення, які мають вихідне значення для всіх інших галузей права.

У межах даної дисципліни курсанти, студенти, слухачі повинні отримати знання про: еволюцію, сучасний стан й основні тенденції розвитку конституційного права України як провідної галузі національної системи права; предмет і метод конституційно-правового регулювання; основні джерела конституційного права України; основні конституційно-правові поняття й терміни; сутність і зміст

засад конституційного ладу України; державні символи України; основи правового становища особи та інститутів громадянського суспільства, конституційні форми безпосередньої демократії в Україні; конституційно-правовий статус органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні; державний та адміністративно-територіальний устрій України, правовий статус адміністративно-територіальних одиниць у складі України.

В основі наукового пізнання конституційно-правових явищ лежать принципи науковості, об'єктивності, позапартійності, всебічності, обґрунтованості, зв'язку теорії з практикою.

Опанування цієї галузі національного права передбачає, насамперед, всебічне засвоєння та осмислення основних положень Конституції України, що є не тільки актом найвищої юридичної сили в Україні, а й національною політичною цінністю. Проте конституційне право не можна зводити до Основного Закону: воно значно глибше за змістом і ширше за колом джерел.

Засвоєння конституційного права України сприяє підвищенню правової культури студентів і курсантів, виробленню навичок самостійного аналізу конституційної дійсності, вмінню використовувати набуті знання під час практичної діяльності та виховує у них глибоку повагу до загальноновизнаних моральних і правових цінностей, сучасного юридичного статусу України як такої, що прагне досягти ідеалів демократичної, правової, соціальної держави.

Структура пропонованого посібника фактично відбиває стислий виклад навчального матеріалу згідно з навчальною програмою дисципліни «Конституційне право України». Для ґрунтовної підготовки до іспиту і з метою засвідчення всебічної ерудованості та фахової компетенції, студентам і курсантам рекомендується звернутися до чинного законодавства, використовуючи офіційні друковані та електронні видання й мережу «Інтернет», існуючої наукової (монографії, статті, матеріали наукових конференцій) та навчальної (підручники, посібники, курси лекцій) літератури.